

*Мороз Г.В.
канд. юрид. наук, доцент кафедри
трудового, екологічного та аграрного права
навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський
національний університет імені Василя Стефаника»*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПРИНЦИПУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ (PRINCIPLE OF PROPORTIONALITY) В ЕКОЛОГО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИНАХ

У найзагальнішому вигляді принцип пропорційності в праві ЄС означає, що заходи Співтовариства не повинні виходити за межі того, що потрібно для досягнення цілей Договору про заснування Європейського Співтовариства. У більш розгорнутому формулюванні він звучить так: для досягнення певної мети органи влади не можуть накладати на громадян зобов'язання, які перевищують установлені межі необхідності, що впливають з публічного інтересу. Якщо встановлені зобов'язання явно непропорційні цілям, такий захід може бути визнаний недійсним, оскільки збиток для тих, чий інтереси зачіпаються, перевищує позитивний результат, отриманий у публічних інтересах [1, с. 297]. З цього слідує, що недопустимим є необґрунтоване обтяження приватних інтересів чи навіть їх повне ігнорування, надання безпідставної переваги захисту публічних інтересів [2, с. 168]. Європейський суд з прав людини вважає усталеною практику необхідності забезпечення справедливого балансу. У своїх рішеннях ЄСПЛ чітко наголошує і на тому, що діяти не всупереч публічним інтересам ще не означає діяти в публічних інтересах [3, с. 23]. Тобто, за своєю сутністю даний принцип вказує на необхідність партнерства для задоволення протилежних за характером інтересів – державних, суспільних, загальних та приватних. Важливо пам'ятати й те, що Суд розрізняє суспільний (загальний) інтерес та інтерес держави, вказуючи на можливість їх відмінностей і навіть суперечностей. Держава може приймати непопулярні рішення, але вони мають бути досить обґрунтованими та відображати реальні потреби суспільного розвитку, тобто відповідати критеріям пропорційності та бути належним засобом вирішення конкретної проблеми [4, с. 164].

Оцінюючи значення принципу пропорційності (в літературі зустрічаємо іншу назву – сумірності, співмірності тощо), як продукту судової практики та складової верховенства права, слід відзначити його універсальний характер, оскільки даний принцип покликаний контролювати закон не лише на предмет правомірності владного впливу на основні права, а й щодо його збалансованості загалом. Визначаючи критерії прояву публічного інтересу у процесуальних відносинах, І.Е. Берестова наголошує, що саме із застосуванням принципу пропорційності як базової ознаки конституційності будь-якого закону тісно пов'язаний публічний інтерес, оскільки саме він, разом із приватним інтересом, створюють засади для оцінки суддею справедливого (розумного) балансу в питанні втручання держави у мирне володіння майном, права власності, свободу слова тощо, а також інші обставин, які мають юридичне значення для розгляду цивільної справи [5, с. 68].

Практичне значення теорії про принципи права найбільш повно проявляється саме завдяки судовій практиці. Особливо яскраво це можна продемонструвати на прикладі рішень Європейського суду з прав людини, однак висловлені вище теоретичні думки щодо необхідного балансу інтересів, обмеження при необхідності приватних на користь забезпечення публічних інтересів, добре проілюстровані і в діяльності українських судів. Пригадаємо, що ЦПК України (в редакції 03.10.2017 р.) закріплює актуальний для практики діяльності ЄСПЛ принцип пропорційності, в ст. 11 зазначено: «Суд визначає в межах, встановлених цим Кодексом, порядок здійснення провадження у справі відповідно до принципу пропорційності, враховуючи: завдання цивільного судочинства; забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами; особливості предмета спору; ціну позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін, час, необхідний для вчинення тих чи інших дій, розмір судових витрат, пов'язаних із відповідними процесуальними діями, тощо» [6]. З метою підсилення аргументації та дотримання положень відповідного процесуального законодавства важливо, щоб процес правозастосування та здійснення правосуддя були побудовані на сутнісному

аналізі даного принципу та його складових, недостатньо формального посилання на загаданий принцип. У постанові Великої Палати Верховного Суду від 14 листопада 2018 року у справі № 183/1617/16 судді докладно обґрунтували висновок про можливість в даному випадку обмеження майнових інтересів приватного власника з урахуванням пріоритету публічних загальних інтересів. Велика Палата Верховного Суду звернула увагу на те, що у спорах стосовно земель лісгосподарського призначення, прибережних захисних смуг, інших земель, що перебувають під посиленою правовою охороною держави, остання, втручаючись у право мирного володіння відповідними земельними ділянками з боку приватних осіб, може захищати загальні інтереси, зокрема, у безпечному довкіллі, непогіршенні екологічної ситуації, у використанні власності не на шкоду людині та суспільству. В даній ситуації хоча й приватний інтерес фізичної особи зазнав обмежень, однак законність даного інтересу однозначно є сумнівною та аргументи Суду є конструктивними і аргументованими в повній мірі. Загальний екологічний інтерес виправдано визнано пріоритетним. У контексті вищезазначеного важливо додатково наголосити й на тому, що для повноцінного узгодження інтересів публічних і приватних (а не навпаки, загострення конфліктної ситуації між сторонами) аналіз певних обмежень по встановлених критеріях пропорційності у відповідних рішеннях повинен проводитися в кожному випадку окремо, з врахуванням галузевих, інституційних та інших особливостей конкретних правовідносин.

Обґрунтовуючи критерії правомірності втручання держави у право власності, вироблені у практиці Європейського суду з прав людини, враховується зміст т.зв. «трискладового тесту» - юридична конструкція, що є засобом для перевірки наявності необхідних умов для обмеження прав особи. Тест вказує на те, що будь-яке обмеження права має пройти перевірку на відповідність сукупності вказаних трьох умов. Обмеження, що не відповідає таким умовам, порушує право особи [7, с. 38]. Критерії, які мають оцінюватися у сукупності наступні: 1) законність втручання; 2) легітимна мета (виправданість втручання загальним інтересом); 3) справедлива рівновага між інтересами

захисту права власності та загальними інтересами (дотримання принципу пропорційності між використовуваними засобами і переслідуваною метою та уникнення покладення на власника надмірного тягара). Невідповідність втручання у право власності хоча б одному з зазначених критеріїв свідчить про протиправність втручання навіть у разі дотримання національного законодавства та (або) присудження власнику компенсації [8, с. 84].

З огляду на юридичну природу публічного і приватного інтересу у постійно змінюваному середовищі, до якого належить й еколого-правова сфера, найбільш доцільним є вироблення концепції саме їх взаємодії, співвідношення в розумних межах. Оптимальною повинна стати така модель системи інтересів, за якої суспільні інтереси, формуючись із системи приватних мотивів і будучи їх складовою частиною, знаходяться в основі державних [9, с. 92]. Таким чином, в кожному конкретному випадку принцип «пропорційності» (principle of proportionality) може мати окрему специфіку прояву, однак вимога співрозмірного обмеження прав і свобод людини для досягнення публічних та врахування приватних цілей залишається ключовими беззаперечним маркером співвідношення інтересів в розумних межах. Аргументом таких міркувань виступають уже існуючі наукові концепції про формування принципів права, у тому числі й екологічного, під впливом об'єктивно функціонуючих суспільних відносин, їх зміст залежить від потреб суспільства у визначений період його розвитку [10, с. 13]. Чинники, що матимуть значення – різні, їх характер об'єктивно-суб'єктивний. В першу чергу слід враховувати такі об'єктивні фактори, як темпи розвитку виробництва відповідного періоду, економічна та соціальна стабільність, не менш важливо оцінювати рівень екологічної культури населення, забезпечення фахівцями, масштаби природокористування, інтенсивність навантаження на екологічний ресурс тощо.

Перелік використаних джерел

1. Погребняк С. П. Принцип пропорційності в українській юридичній практиці та практиці ЄСПЛ. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини* : зб. наук. ст.

Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 вересня 2012 р.). За ред. С. В. Ківалова; НУ «ОЮА». Одеса: Фенікс, 2012. С. 294-310.

2. Євтошук Ю. О. Принцип пропорційності як необхідна складова верховенства права: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 214 с.

3. Раїмов Р.І., Пасічник А.В. Практика Європейського суду з прав людини щодо визначення справедливого балансу між вимогами публічних інтересів та вимогами захисту основних прав людини. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Юридичні науки. 2018. Випуск 1. Том 2. С. 21-25.

4. Новіков Д.В. Обмеження права власності в практиці Європейського суду з прав людини та у законодавстві України. *Наше право*. 2016. № 2. С. 162-167.

5. Берестова І.Е. Значення публічного інтересу при застосуванні принципу пропорційності у цивільному процесуальному праві. *Правова держава*. 2018. № 3. С. 61-71.

6. Цивільний процесуальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15?find=1&text=пропорц#w1_2

7. Навчально-методичний посібник для тренерів навчального курсу для суддів «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя». К.: ВАІТЕ, 2017. 192 с.

8. Антонюк О. І. «Трискладовий тест» для оцінки правомірності втручання у право власності. *ВІСНИК НТУУ «КПІ»*. Політологія. Соціологія. Право. 2019. Випуск 2 (42). С. 80-85.

9. Логачева Н.Ю. Баланс частных и публичных интересов при построении экономических отношений как условие формирования демократического правового государства и гражданского общества. *Юридические записки*. Вып. 20 : Гражданское общество и государство России: обеспечение демократии и правомерности / под ред. Ю.Н. Старилова. Воронеж, 2006. С. 84–99.

10. Анисимова А. Принципы экологического права: естественно-правовые подходы. *Leges si Vita*. Septembrie 2014. С. 10-14.